

LUND UNIVERSITY

"Ras" i efterkrigstidens Sverige: ett bidrag till en mothistoria

Brännström, Leila

Published in:
Historiens hemvist

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brännström, L. (2016). "Ras" i efterkrigstidens Sverige: ett bidrag till en mothistoria. I P. Lorenzoni, & U. Manns (Red.), *Historiens hemvist: II. Etik, politik och historikernas ansvar* (s. 27-55). Makadam förlag.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

A large black metal sculpture stands in an outdoor park-like setting. The sculpture features several cutouts of human figures in various poses. Some of the cutouts contain faint, white text. On the left, the text reads 'INDIO TAM BEM E GENTE'. On the right, it reads 'NA FUNAI, INDIO PI PRESIDENTE'. The sculpture is set against a background of trees, a fence, and a paved area.

HISTORIENS

II. ETIK, POLITIK OCH HISTORIKERNS ANSVAR

HEMVIST

RED. PATRICIA LORENZONI
& ULLA MANNS

© författaren 2016

Digitalt läsexemplar av artikel ur
Historiens hemvist II. Etik, politik och historikerns ansvar
red. Patricia Lorenzoni & Ulla Manns
Göteborg & Stockholm: Makadam förlag, 2016
ISBN 978-91-7061-201-5

Historiens hemvist I-III (huvudred. Hans Ruin)
ISBN 978-91-7061-203-9

Publicerad med stöd från
Riksbankens Jubileumsfond

www.makadambok.se

”Ras” i efterkrigstidens Sverige

Ett bidrag till en mothistoria

LEILA BRÄNNSTRÖM

Många har noterat att stater sedan 1990-talet allt oftare erkänner historiska oförrätter och även söker reparera dessa på olika sätt.¹ Sverige har inte varit något undantag i sammanhanget. Det är bland annat mot denna bakgrund som vi under senare år har bevittnat hur representanter för statsmakten, statliga utredningar och offentligt finansierade kunskapsinsatser lyfter fram och tar avstånd från Sveriges rasistiska förflutna och landets roll i det europeiska koloniala företaget. I december 2007 erkände till exempel Sveriges regering landets delaktighet i den transatlantiska slavhandeln och 2014 publicerade Regeringskansliet en vitbok som katalogiserar övergrepp och kränkningar som begåtts mot romerna under 1900-talet.² I en offentlig rapport om arbetet mot främlingsfientlighet som presenterades 2012 förtecknades i ett historiskt avsnitt Sveriges deltagande i den transatlantiska slavhandeln, svenska vetenskapsmäns bidrag till rasbiologins utveckling, koloniseringen av Lappland, den statsunderstödda rasbiologiska forskningen, de rashygieniska inslagen i befolkningspolitiken i mitten av 1900-talet och invandringsspolitiken under 1920- och 1930-talen, med mera.³

1. För en översikt, se t.ex. Dinah Shelton, ”The World of Atonement. Reparations for Historical Injustices”, *Miskolc Journal of International Law*, vol. 1, nr 2, 2004, s. 259–289.

2. Nyamko Sabuni, ”Tal på manifestation mot slaveri”, 2 december 2007, www.regeringen.se/contentassets/b9c17b564d8949e5835dee9a8f47819f/tal-2006-2010---jamstalldetsminister-nyamko-sabuni; Departementsserien 2014:8 *Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*.

3. SOU 2012:74 *Främlingsfienden inom oss. Betänkande av utredningen om ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet*.

När Sveriges rasistiska förflutna lyfts fram i officiellt sanktionerade sammanhang framhålls alltid att det förgångna alltjämt är verksamt i nuet, bland annat genom dagens rasism. Samtidigt distanseras dock rasism från nuet genom att dagens rasism framställs som en anakronistisk kvarleva från en mörk dåtid. Rasismen är i dessa framställningar inget annat än slavhandels tidens och rasbiologins⁴ seglivade idéer om somliga grupperns överhöghet över andra, som oförändrat fortlever i samhällets marginaler i ett slags zombietillvaro.⁵ Mer ingående försök att kartlägga och förstå hur rasism har förändrats över tid i vårt samhälle lyser med sin frånvaro.

Sara Ahmed, bland andra, har påpekat att erkännandet av historiska oförrätter i vår samtid ofta föranleds av en önskan att lösgöra samtiden från en ondskefull dåtid och därigenom konsolidera samtidens moraliska identitet.⁶ Även Sveriges uppgörelse med sitt rasistiska och koloniala förflutna tycks röra sig i dessa farvatten och ingenstans är detta så påtagligt som i företaget att utmönstra termen ”ras” ur svensk lagstiftning.⁷ Riksdagen slog fast i en skrivelse från 1998 att det inte finns någon vetenskaplig grund för att dela in människor i skilda raser, att användningen av ordet ”ras” riskerar att underblåsa fördomar och att det därför är önskvärt att radera termen ur svensk lagtext.⁸ Termen har redan försvunnit från några lag-

4. Med rasbiologi åsyftas den vetenskapliga tradition som var associerad med det typologiserande och rangordnande angreppssätt som var typiskt för 1800-talets fysiska antropologi. På engelska kallas traditionen ofta *scientific racism* eller *racial typology*.

5. Se t.ex. Sabuni, ”Tal på manifestation mot slaveri”; Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige, *Slaveri då och nu. Rätten till frihet*, 2007, s. 12, www.manskligarattigheter.se/dm3/file_archive/110118/ce44d432d79d6661a45c83c34de61cb3/Slaveri%20d%C3%A5%20och%20nu,%20tidningen,%20tillg%C3%A4nglig%20version.pdf.

6. Sara Ahmed, *On Being Included. Racism and Diversity in Institutional Life*, Duke University Press, Durham, 2012, s. 164. Se även Berber Bevernage, *History, Memory, and State-Sponsored Violence. Time and Justice*, Routledge, New York & London, 2012.

7. Förslaget väcktes ursprungligen 1996 i en motion skriven av Elisa Abascal Reyes och några andra miljöpartister (Motion 1996/97:K535 *Begreppet ras i lagstiftningen*). Riksdagen anslöt sig till motionärernas ståndpunkt och uppmanade regeringen att dels radera termen ur författningar i den utsträckning som vore förenligt med landets internationella åtaganden, dels verka för att ordet undviks i officiella texter i internationella sammanhang (Riksdagsskrivelse 1997/98:185). Frågan har därefter diskuterats i bl.a. SOU 2001:39 *Ett effektivt diskrimineringsförbud. Om olaga diskriminering och begreppen ras och sexuell läggning* och SOU 2006:22 *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*.

8. Riksdagsskrivelse 1997/98:185.

bestämmelser⁹ och en statlig utredning föreslog i december 2015 att termen ska utraderas ur ytterligare några lagtexter.¹⁰

De regeringsrepresentanter och statliga utredningar som har drivit och utrett frågan om utmönstring har ställt den naturvetenskapliga ”sanningen” i centrum: ”ras” är inget annat än en irrationell ideologisk konstruktion som bör tillbakavisas genom att påpeka den vetenskapliga ogiltigheten i densamma.¹¹ I processen har inte bara rasbegreppets ovetenskaplighet strukits under utan även dess otidsenlighet. ”Ras” har presenterats som ett begrepp vars innebörd en gång för alla fixerats av förkrigstidens rasbiologi och som idag endast kan figurera inom ramen för förlegade världsbilder.¹²

9. Termen ”ras” har i den nu gällande Diskrimineringslagen och i Regeringsformen ”ersatts” genom att ”annat liknande förhållande” lagts till efter uttrycken ”etniskt eller nationellt ursprung” och ”hudfärg”.

10. Idag förekommer termerna ”ras” eller ”rasmässig” i cirka tjugo svenska författningar, bland dem Brottsbalken, Polisdatalagen, Utlänningslagen och Kreditupplysningslagen. Lagbestämmelserna i vilka termerna förekommer har alla karaktären av skyddslagstiftning (skydd mot diskriminering, integritetskränkningar, hetsande yttranden etc.). 2014 tillsatte den dåvarande integrationsministern Erik Ullenhag en ny utredning (den tredje i raden) med uppdrag att undersöka hur termerna i fråga skulle kunna tas bort från resterande lagtexter utan att äventyra uppfyllelsen av Sveriges internationella förpliktelser eller begränsa skyddet mot diskriminering, integritetskränkning, med mera (Kommittédirektiv 2014:115 *Stärkt skydd för transpersoner och översyn av vissa termer*). I rapporten som presenterades i december 2015 (SOU 2015:103 *Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner m.m.*) föreslår utredningen att ordet ras ska ersättas med ”etnisk tillhörighet” eller ”hudfärg eller något annat liknande förhållande hänförligt till personen” (ibid., s. 19–22) i de fall där lagtexten refererar till någon faktisk omständighet. I de fall där ordet ras istället åsyftar något i en ogärningspersons felaktiga föreställningsvärld föreslår rapporten att ordet ersätts med uttrycket ”föreställning om ras” (ibid.).

11. Om relationen mellan den biologiska ”sanningen” om ras och begreppets sociala innebörd, se t.ex. Kwame Anthony Appiah, ”The Uncompleted Argument. Du Bois and the Illusion of Race”, *Critical Inquiry*, vol. 12, nr 1, 1985, s. 21–37. Den utredning som tillsattes sommaren 2014 och som presenterade sin rapport i december 2015 (SOU 2015:103) avviker från detta mönster på så sätt att den inte söker slå fast sanningen om ”ras” eller bedöma lämpligheten av att begreppet används i lagtext. Istället, och i linje med sina direktiv, undersöker utredningen bara hur begreppet ”ras” skulle kunna avvaras i lagtext utan att äventyra uppfyllelsen av Sveriges folkrättsliga förpliktelser.

12. Se t.ex. förre integrationsministern Erik Ullenhags utsagor i en debatt i Sveriges Radio, ”Rasbegreppet tas bort från svensk lagstiftning?”, *Studio Ett*, P1, 1 augusti 2014,

Angreppssättet etablerar ett tydligt före och efter i tiden: en problematisk förkrigstid när rasbegreppet var relevant och en moraliskt mer högtstående efterkrigstid där begreppet blev marginaliserat och försköts från ”städade” sammanhang.

Syftet med denna artikel är att bidra till en rasbegreppets mothistoria i Sverige – en mothistoria till den berättelse som framställer inte bara ”ras” utan i förlängningen även rasism som historiska kvarlevor som är irrelevanta för förståelsen av nutiden. Framställningen görs med utgångspunkt i de offentliga rapporter, propositioner och andra officiella dokument som har behandlat frågor om integration och etnisk/rasmässig diskriminering, kränkning och våld under efterkrigstiden.¹³ Avsikten är att kartlägga rasbegreppets linjer av kontinuitet (men även förskjutningar) tvärs över den brytpunkt (andra världskriget) som har etablerats i utmönstringsprocessen. Jag ställer frågan inte bara om vad som hände med själva termen ”ras” i efterkrigstidens Sverige utan också om vad som hände med den funktion som rasbegreppet fyllde under förkrigstiden, nämligen att markera cesurer i ett befolkningskontinuum.¹⁴ De begrepp (till exempel etniskt ursprung) som under efterkrigstiden haft liknande funktioner kommer därför att vara centrala i framställningen.

Rasbiologins diskreditering och rasbegreppets transformation

Rasbiologi och rashygien var väletablerade kunskapsfält i Sverige under 1900-talets första årtionden och influerade också den politiska och legislativa processen. Rasbiologiskt tänkande började dock tappa i vetenskaplig och politisk respektabilitet i Sverige under 1930-talet, vilket var i linje med utvecklingen i länder som Storbritannien och USA.¹⁵ Vid denna tid hade

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1637&artikel=5927662>.

13. Detta innebär att den mothistoria som presenteras hade kunnat se annorlunda ut om material rörande t.ex. svensk terroristbekämpning eller polisarbete hade utgjort det empiriska underlaget. Framställningen i denna artikel är med andra ord just ett bidrag till en mothistoria.

14. Michel Foucault, *Society Must be Defended. Lectures at Collège de France 1975–1976*, Picador, New York, 2003, s. 254f. Se Claire Blencowe, *Biopolitical Experience. Foucault, Power and Positive Critique*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011, s. 126–151, för en läsning av Foucaults analys som inte begränsar dess tillämpningsområde till biologiska skiljelinjer.

15. Beträffande utvecklingen i dessa länder, se t.ex. Elazar Barkan, *The Retreat of*

genetiska och statistiska förhållningssätt till mänsklig variation slagit igenom inom de biologiska vetenskaperna och dessa underminerade rasbiologins antagande om att mänskligheten kunde delas upp i distinkta biologiska typer. Redan dessförinnan hade föreställningen om att fysiska, mentala och moraliska skillnader mellan folkgrupper i första hand härör ur och kan förklaras med biologiska och ärftliga faktorer utmanats av kulturanthropologiska och sociologiska förklaringsmodeller, som istället betonade historiska, kulturella och sociala faktorerets betydelse.¹⁶ Diskrediteringen av rasbiologin i ledande vetenskapliga kretsar spreds emellertid till en bredare allmänhet först efter att nazisterna grep makten i Tyskland och började implementera en aggressiv raspolitik och hota andra europeiska stater.¹⁷ Med andra ord komprometterades rasbiologin mer än något annat genom associationen med Nazitysklands raspolitik. Under 1930-talet var kritiken av rastänkandet inriktad på nazipropaganda och framförallt den biologiska klassificering och rangordning av européer som det nazistiska tänkandet opererade med (såsom den judiska och den nordiska rasen).¹⁸

I Sverige kan rasbiologins tillbakagång observeras till exempel i omstruktureringen av verksamheten på Statens institut för rasbiologi. Institutet, vars arbete under de första femton verksamhetsåren hade varit inriktat på att kartlägga rasegenskaperna hos den svenska befolkningen i allmänhet och den samiska befolkningen i synnerhet, bland annat genom skallmätningar och serologiska tester, kom från mitten av 1930-talet att fokusera på studier av medicinsk ärftlighet.¹⁹ En annan indikation på rasbiologins

Scientific Racism. Changing Concepts of Race in Britain and the United States between the World Wars, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

16. Se *ibid.*; Richard W. Rees, *Shades of Difference. A History of Ethnicity in America*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2007, s. 65–114.

17. Se t.ex. Barkan, *The Retreat of Scientific Racism*; Michael Banton, ”The Idiom of Race. A Critique of Presentism”, i Les Back & John Solomos (red.), *Theories of Race and Racism. A Reader*, Routledge, London & New York, 2000, s. 51–63, här s. 58f.

18. Barnor Hesse, ”Self-Fulfilling Prophecy. The Postracial Horizon”, *The South Atlantic Quarterly*, vol. 110, nr 1, 2011, s. 155–178, här s. 157–159; Frank Furedi, *The Silent War. Imperialism and the Changing Perception of Race*, Pluto Press, London, 1998, s. 9; Rees, *Shades of Difference*, s. 92–98.

19. Om institutets verksamhet, se Gunnar Broberg, *Statlig rasforskning. En historik över rasbiologiska institutet*, Avdelningen för idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet, Lund, 1995.

nedgång är att den endast spelade en marginell roll i Befolkningskommissionens arbete som påbörjades 1935.²⁰

Marta Kolankiewicz menar att själva ordet ”ras” försköts från ”städade” sammanhang i Sverige i samband med att rasbiologin förlorade i anseende och trovärdighet. Hon pekar på att termen utelämnades i lagbestämmelsen om hets mot folkgrupp som antogs 1948 trots att lagförslaget ursprungligen hade gått under namnet ”lagstiftning mot rashets”.²¹ Bestämmelsen, som kom till för att stävja antisemitisk propaganda som producerades i Sverige och spreds internationellt, gjorde det straffbart att offentligen hota, förtala eller smäda en folkgrupp med viss härstamning eller trosbekännelse. Skyddsgruppen begränsades inte till dem som kunde bli utsatta för antisemitisk hets utan formulerades mera generellt, bland annat med motiveringen att judar inte borde framstå som en särskilt skyddsvärd grupp.²² Kolankiewicz menar att införandet av lagstadgandet var ett sätt att hantera den skam som drogs över Sverige genom de internationella reaktionerna på de svenska antisemiternas aktiviteter i skuggan av folkmordet på Europas judiska befolkning.²³ I det ljuset tolkar hon utelämnandet av begreppet ”ras” i lagtexten som uttryck för en vilja att inte bli förknippad med rastänkande i allmänhet och med antisemitism i synnerhet.²⁴

Kolankiewicz förklarar till varför ”ras” inte fanns i bestämmelsen om hets mot folkgrupp ter sig rimlig. Samtidigt finns exempel på att ordet användes av respekterade forskare under efterkrigstidens första decennier.²⁵ Ordet förekommer också obekymrat i ett par statliga utredningar från 1950- och 1960-talen.²⁶ De konkreta sätt på vilka ”ras” användes i dessa texter pekar mot att begreppet snarare än att allmänt falla ur bruk i ”städade” sammanhang, användes i andra ärenden och med andra associationer under efterkrigstiden. Innan vi går in på det, är det relevant att titta på de

20. Se Maria Björkman, *Den anfrätta stammen. Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringsringarna 1909–1963*, Arkiv, Lund, 2011, s. 129–160.

21. Marta Kolankiewicz, *Anti-Muslim Violence and the Possibility of Justice*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 2015, s. 81–83.

22. Proposition 1948:80 *med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.*, s. 195.

23. Kolankiewicz, *Anti-Muslim Violence*, s. 64–68.

24. *Ibid.*, s. 83.

25. Se t.ex. Gunnar Dahlberg (red.), *Raser och folk*, Svenska Unescorådet, Ehlns, Stockholm, 1955; *Bordssamtal i rasfrågan*, Verdandis skriftserie, 3, Bonniers, Stockholm, 1955.

26. SOU 1956:43 *Om zigenarfrågan*; SOU 1967:57 *Adoption av utländska barn*.

omförhandlingar av rasbegreppet som pågick i internationella fora direkt efter andra världskrigets slut.

Oron inför den växande antikoloniala nationalismen och omsorgen om USA:s och, mera generellt, den liberala demokratins internationella och diplomatiska anseende i konkurrensen med Sovjetunionen och kommunismen, ledde till att västländerna efter andra världskrigets slut tog ställning inte bara mot antisemitism utan mot alla uttryckliga former av rasdiskriminering och därtill hörande idéer om rashierarkier.²⁷ Ställningstagandet kodifierades i FN-stadgan 1945 och i den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna 1948. De som tog ställning mot rasbiologi och rasdiskriminering ifrågasatte emellertid inte nödvändigtvis de vita västerlänningarnas överhöghet utan kunde istället förskjuta grunden för denna till de underordnade gruppernas kulturella, civilisatoriska och historiska underutveckling snarare än deras medfödda och ärftliga underlägsenhet.²⁸ David Theo Goldberg hävdar att historiska och kulturella legitimeringsgrunder som hade förekommit sida vid sida med de biologiskt baserade argumenten, och ofta varit sammanvävda med dem, vid mitten av 1900-talet blev det dominerande paradigmet för ”ras”.²⁹ På 1950-talet beskrev Frantz Fanon biologiskt grundad rasism som gammaldags och menade att den formen av rasism förvandlades alltmer till kulturell rasism.³⁰

I denna kontext samlade UNESCO 1949 en grupp sociologer och antropologer för att sammanfatta den globala vetenskapliga konsensusen rörande rasbegreppet. En publikation producerades, *Statement on Race*, som betonade att raser inte kan särskiljas skarpt från varandra och att de biologiska likheterna mellan folkgrupper är vida större än olikheterna. Därtill betonades att begreppet ras, som i biologisk mening endast avser fysiska variationer mellan folkgrupper, borde ersättas med benämningen ”etnisk grupp”

27. Furedi, *The Silent War*, s. 1–24.

28. Ett anmärkningsvärt exempel var Julian Huxley, UNESCO:s blivande generaldirektör och en av rasbiologins främsta kritiker. Se *ibid.*, s. 7.

29. David Theo Goldberg, *The Threat of Race. Reflections on Racial Neoliberalism*, Wiley Blackwell, Malden, 2009, s. 5. Se även t.ex. Etienne Balibar, ”Is There a ‘Neo-Racism’?”, i Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*, Verso, London & New York, 1991, s. 17–28; Julian Go, ”‘Racism’ and Colonialism. Meanings of Difference and Ruling Practices in America’s Pacific Empire”, *Qualitative Sociology*, vol. 27, nr 1, 2004, s. 35–58.

30. Frantz Fanon, ”Racism and Culture” (1956), *Towards the African Revolution*, Grove Press, New York, 1988, s. 29–44, här s. 31–33.

för att motverka att skillnader i karaktärsdrag, intellektuell förmåga och kulturell utvecklingsnivå framstår som ärftligt betingade, eftersom de i själva verket befanns vara ett resultat av historiska omständigheter.³¹ Rasbiologins kritiker hade redan under 1930-talet föreslagit begreppet ”etnisk grupp”, som fram till dess inte hade använts i någon större utsträckning i engelska språket, som ett substitut för ”ras”, med hänvisning till att termen inte var lika belastad med ”ovetenskapliga” konnotationer.³²

Att UNESCO presenterade den progressiva vetenskapliga positionen indikeras av att Ashley Montagu, en känd antropolog som konsekvent avfärdat begreppet ”ras” som myt, fungerade som gruppens ordförande. UNESCO:s skrift fick ta emot en hel del kritik från läkare, biologer, fysiska antropologer och genetiker som ansåg att den vetenskapliga användningen av rasbegreppet var nödvändig för att särskilja populationer utifrån tydliga och ärftliga fysiska skillnader. Intressant att notera är att både publikationen och dess kritiker var ense om att mänskligheten i varje fall kunde delas upp i tre stora biologiska grupper: den kaukasiska, den mongoloida och den negroida.³³

Ett samtal om ”raskonflikter och rasfördomar” som arrangerades 1952 i Göteborg mellan några naturvetare och samhällsvetare ger oss en bild av hur diskussionen om rasbegreppet mottogs i Sverige.³⁴ Begreppet ras presenterades här som en ”nödfallsterm” för att beteckna rent biologiska skillnader mellan befolkningsgrupper som kunde åtskiljas relativt tydligt,

31. ”Statement on Race”, *Four Statements on the Race Question*, UNESCO, Paris 1969, s. 30–35, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001229/122962eo.pdf>. Om bakgrunden till initiativet, se t.ex. Michelle Brittain, ”Race, Racism, and Antiracism. UNESCO and the Politics of Presenting Science to the Postwar Public”, *American Historical Review*, vol. 112, nr 5, 2007, s. 1386–1413.

32. Se Banton, ”The Idiom of Race”, s. 58. I den amerikanska kontexten hängde genomslaget för begreppet ”etnisk grupp” samman med en uppvärdering av relativt nya europeiska immigranter, och deras ättlingars, status (se t.ex. Rees, *Shades of Difference*, s. 30–114).

33. På grund av kritiken sammankallade UNESCO redan året därpå en andra expertgrupp, huvudsakligen bestående av fysiska antropologer och genetiker, som producerade en ny publikation som förvisso vände sig mot en rigid klassificering av olika raser men inte mot användningen av begreppet ras som sådant (se Brittain, ”Race, Racism, and Antiracism”, s. 1397–1403).

34. *Bordssamtal i rasfrågan*.

såsom den vita, den svarta och den gula rasen.³⁵ Det ansågs däremot ”knapast berättigat” att tala om genomsnittliga fysiska skillnader inom Europa i termer av ras.³⁶ Det rådde enighet i panelen om att alldeles oavsett potentiella skillnader i genetiskt arv och utseendeskillnader så var rassegregation och rasdiskriminering, på det sätt som till exempel förekom i USA:s sydstater och i Sydafrika, orättfärdigt. Dessa praktiker bottnade i rasfördomar som ytterst var grundade i rädsla och brist på kännedom om de utsatta befolkningsgrupperna.

Rundabordssamtalet, läst ihop med andra texter från 1950- och 1960-talen, pekar mot att rasbegreppet i Sverige under efterkrigstidens första decennier snarare än att försvinna fick en utveckling snarlik den i dåvarande Västtyskland.³⁷ Rita Chin och Heide Fehrenbach har visat att begreppet ras i den tyska kontexten efter kriget kom att alltmer närma sig det amerikanska och associeras med stereotypa fenotypiska skillnader kopplade till den vit-svart-gula triaden. Judiskhet, däremot, upphörde att omtalas i termer av ras. Rasbegreppet dissocierades också geografiskt från Europa och förlades istället till andra kontinenter. Det var framförallt i USA, i Sydafrika och i de europeiska staternas tidigare kolonier som ras var ett relevant begrepp. Samtidigt kom ras att allt oftare diskuteras i psykologiska snarare än i biologiska termer, som en fråga om attityder, rädslor och förutfattade meningar.

En utveckling i linje med den tyska skulle kunna förklara varför begreppet ras utelämnades i bestämmelsen om hets mot folkgrupp 1948, trots att begreppet som sådant uppenbarligen ännu inte var tabubelagt och kunde användas i politiskt och socialt acceptabelt tal. Intressant att notera är också att trots rekommendationen i *Statement on Race* från 1950 skulle det dröja ända fram till 1970-talet innan begreppet ”etnisk grupp” fick fäste i Sverige och kom att användas i någon större omfattning i den rättsliga och politiska diskursen.

35. Ibid., s. 7–10. I linje härmed skrev Gunnar Dahlberg och Svenska Unescorådet några år senare att begreppet ”ras” var oundgängligt, trots att det fått en ”dålig klang”, eftersom det ger uttryck för ”fakta” som ”till och med ett otränat öga kan iakttas” (Dahlberg (red.), *Raser och folk*, s. 6).

36. Ibid.

37. Rita Chin & Heide Fehrenbach, ”Introduction. What’s Race Got to Do With It? Postwar German History in Context”, s. 1–29, och Heide Fehrenbach, ”Black Occupation Children and the Devolution of the Nazi Racial State”, s. 30–54, båda i Rita Chin et al., *After the Nazi Racial State. Difference and Democracy in Germany and Europe*, University of Chicago Press, Ann Arbor, 2009.

*Rasbegreppets inträde i svensk lagtext
genom kamper på andra platser*

Samtidigt som UNESCO arbetade för att tillbakavisa pseudovetenskapliga föreställningar om ras tog en annan mobilisering mot vit västerländsk överhöghet fart inom ramen för internationella institutioner. Under årtiondena före och efter andra världskriget hade grupper från kolonier i Asien, Afrika och Karibien samt ur den afroamerikanska minoriteten i USA länkat samman sina erfarenheter, sina begrepp och sina respektive situationsbeskrivningar. En transnationell rörelse hade börjat utkristalliseras som intimt förknippade kampen för de koloniserade folkens frigörelse och självbestämmande med kampen mot rasdiskriminering, förtryck och segregation.³⁸ Genom att hänvisa till principen om icke-diskriminering, göra analogier till Nazityskland och knyta an till det i internationella fora samstämmiga fördömandet av denna regim och det rastänkande som hörde samman med den, framställde denna rörelse kolonialism och alla former av rasdiskriminering som förkastliga företeelser och internationella problem som FN behövde agera mot.³⁹ När så många nyligen avkoloniserade stater blev medlemmar i FN 1960 att de blev en maktfaktor i generalförsamlingen kunde den transnationella rörelsen få visst gehör i organisationen.⁴⁰ När Sharpeville-massakern ägde rum i Sydafrika 1960 togs sålunda en serie initiativ inom FN som kulminerade i antagandet av Internationella konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (ICERD). Konventionen kopplade ihop förekomsten av rasdiskriminering och rashat med kolonialismen och dess arv (inklusive den ”interna kolonisationen” av Sydafrika och Sydrhodesia).⁴¹

38. Se t.ex. Penny Von Eschen, *Race against Empire. Black Americans and Anticolonialism 1937–1957*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1997; Nikhil Pal Singh, *Black Is a Country. Race and the Unfinished Struggle for Democracy*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2004, s. 214–224.

39. Beträffande begränsningarna i denna strategi, se Barnor Hesse, ”Im/plausible Deniability. Racism’s Conceptual Double Bind”, *Social Identities*, vol. 10, nr 1, 2004, s. 9–29.

40. 25 afrikanska stater blev medlemmar i FN under åren 1959–1960. Från 1960 kunde den afroasiatiska gruppen i omröstningar i generalförsamlingen vinna över ”den första världen” och Sovjetblocket.

41. Diskussionerna i generalförsamlingen innan konventionen antogs fokuserade på kolonialism och apartheid, men även sionism, antisemitism, och diskriminering av nya migranter i Västeuropa togs upp. Om bakgrunden till ICERD, se t.ex. Michael

I ICERD står begreppen ras och hudfärg i förgrunden. Konventionen kan sägas återspegla såväl medborgarrättsrörelsens, anti-apartheidrörelsens och den antikoloniala rörelsens brännpunkter som deras språkbruk.⁴² Många inom dessa rörelser hade ställt kolonialismens och det vita västerländska förtryckets manikeiska världsbild på huvudet och identifierade sig med stolthet som ”svarta”, ”orientaler” och ”färgade”. De solidariserade sig med varandra på basis av icke-vithet och en delad utsatthet för rasförtryck och rasdiskriminering.⁴³ Men ICERD inkluderade likväl diskriminering på grund av etnisk härkomst i definitionen av rasdiskriminering, vilket till exempel ILO:s och UNESCO:s konventioner mot diskriminering från 1958 respektive 1960 inte hade gjort.⁴⁴ Studier av ICERD:s förarbeten har visat att textens författare anmärkningsvärt nog staplade diskrimineringsgrunder på varandra i syfte att vara så heltäckande som möjligt i relation till ojämlikheter relaterade till föreställningar om utseende och ursprung.⁴⁵

Det blev via FN:s rasdiskrimineringskonvention som de båda begreppen ”ras” och ”etnisk grupp” för första gången letade sig in i svensk lagtext 1970.⁴⁶ Den statliga utredning som förberedde ratificeringen av konven-

Banton, *International Action Against Racial Discrimination*, Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 26–28, 51–73.

42. Konventionen är samtidigt starkt präglad av ett individualistiskt och universalistiskt språkbruk hämtat från diskurserna om mänskliga rättigheter.

43. Beträffande beteckningen ”svart” som antirasistisk identitet, se t.ex. Stuart Hall, ”Old and New Identities, Old and New Ethnicities”, i Les Back & John Solomos (red.), *Theories of Race and Racism. A Reader*, Routledge, London & New York, s. 144–153.

44. ICERD definierar rasdiskriminering som ”varje åtskillnad, uteslutning, inskränkning eller förmån baserad på ras, hudfärg, börd eller nationell eller etnisk härkomst, vilka har till syfte eller verkan att upphäva eller försämra erkännandet, åtnjutandet eller utövandet på likställd fot av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på samhällslivets politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller andra områden”.

45. Se Ion Diaconu, ”Racial discrimination. Definition, approaches and trends”, background paper, Commission on Human Rights, 1999, www.ohchr.org/documents/issues/racism/iwg/session8/iondiaconu.doc. Anmärkningsvärt nog saknas dock religion som grund för diskriminering i ICERD. Om omständigheterna kring beslutet att utelämma religion, se Ofra Friesel, ”Race versus Religion in the Making of the International Convention against Racial Discrimination, 1965”, *Law and History Review*, vol. 32, nr 2, 2014, s. 351–383.

46. Rashänsyn motiverade införandet av en rad olika lagbestämmelser under 1900-talets första årtionden och termen ”ras” finns i förarbeten från den tiden. Jag

tionen efterlyste en lagbestämmelse mot rasdiskriminering och motiverade detta med att ”ras- och andra minoritetsproblem” kunde uppstå i Sverige eftersom invandringen ”från avlägsna länder med en befolkning av ett helt annat ursprung och en helt annan tradition än vår” ökade.⁴⁷ De stora invandrargrupper som vid den här tiden bodde i landet omtalades i detta sammanhang som etniska eller nationella grupper. En ”folkgrupp av visst etniskt ursprung” definierades som en grupp vars medlemmar har ”ett relativt enhetligt kulturmönster”.⁴⁸ Grupper med samma nationstillhörighet, såsom ”hit invandrade italienare, jugoslaver, etc.”, ansågs också utgöra folkgrupper av visst etniskt ursprung.⁴⁹ ”Ras” definierades däremot i linje med efterkrigstidens utveckling som ”de grupper av människosläktet som brukar tas upp i antropologiska rasindelningar” vilka grundar sig på ”skillnader i vissa ärftliga fysiska egenskaper bl.a. pigmentering och ansiktsform”.⁵⁰ De exempel på rasdiskriminering, rasförföljelse och rashat som diskuteras i förarbetena gäller antisemitiska yttranden och handlingar samt diskriminering av ”färgade” och ”zigenare”.⁵¹ Inga fall av diskriminering av till exempel finländare, italienare, jugoslaver och turkar, togs upp i förarbetena. Även om definitionen av begreppet rasdiskriminering i ICERD tveklöst inkluderade diskriminering av dessa grupper tycktes själva ordet rikta uppmärksamheten bort från nedvärdering och diskriminering av dessa grupper som enligt antropologiska rasindelningar tillhörde samma vita, kaukasiska ras som majoritetssvenskarna.

I Sverige, där det inte fanns någon stor politisk rörelse som använde termerna ”ras” och ”rasdiskriminering” för att prata om ojämlikheter och orättvisor inom landet, framstod användningen av ”ras” i lagtexter som

har emellertid inte lokaliserat någon lagbestämmelse från denna tid där termen förekommer. Sverige hade redan 1962 ratificerat ILO:s diskrimineringskonvention (nr 111) och 1968 ratificerades UNESCO:s konvention mot diskriminering i utbildning, som innehöll begreppet ras. Ratifikationen av dessa konventioner föranledde dock varken ny lagstiftning eller någon diskussion av begreppet ras.

47. SOU 1968:68 *Lagstiftning mot rasdiskriminering*, s. 10.

48. *Ibid.*, s. 70.

49. *Ibid.*

50. *Ibid.*, s. 70f.; proposition 1970:87 *angående godkännande av konvention om avskaffande av rasdiskriminering, m.m.*, s. 37f. Att förkrigstidens rastänkande inte var helt uttraderat visas av att propositionen nämner den alpina rasen som exempel på en folkgrupp av en viss ras.

51. SOU 1968:68, s. 12–16.

rörde inhemska förhållanden snart som problematisk. ”Ras” associerades med nazisternas och den sydafrikanska regimens föreställningsvärld snarare än med de rörelser som sökte underminera icke-vit underordning. Vid mitten av 1970-talet och i samband med behandlingen av förslaget att inkludera ett förbud mot rasdiskriminering i regeringsformen föreslog några remissinstanser att ”ras” borde utmönstras ur den föreslagna författningstexten och ersättas med till exempel ”etnisk minoritet”.⁵² Förekomsten av begreppet ”hudfärg” i lagförslaget beskrevs också som ”onödig” och ”utmanande”.⁵³ Det är som om själva möjligheten att diskriminering relaterat till hudfärg skulle kunna förekomma i Sverige var besvärande. Den dåvarande regeringen försvarade emellertid begreppens användning genom att påpeka att rasdiskriminering är ”en realitet på många håll i världen” och att dessa begrepp redan användes i både brottsbalken och i internationella konventioner om mänskliga rättigheter.⁵⁴

Betänkligheter mot att använda begreppet ras återvände snart. Under 1980-talet övervägdes förslag om att ersätta ”ras” med ”etniskt ursprung” eller ”etnisk tillhörighet” i bestämmelser om hets mot folkgrupp och förbud mot etnisk diskriminering i arbetslivet.⁵⁵ Argumentet var att ”etnisk tillhörighet” i sig innefattade begreppen ”ras” och ”hudfärg”, vilket sades innebära att ”ett av nutidens mest belastade begrepp [kunde] avvaras”.⁵⁶ Förslagen avvisades dock med samma motiveringar som tidigare.⁵⁷

För att bättre förstå varför begreppen ”ras” och ”hudfärg” började uppfattas som störande under 1970- och 1980-talet medan användningen av termer som ”etniskt ursprung” eller ”etnisk tillhörighet” sågs som helt oproblematiska är det nödvändigt att titta närmare på den funktion som talet om ”etniska grupper” hade i den invandrarpolitiska kontexten under denna period. Även de reservationer som restes i statliga utredningar och propositioner mot begreppet ”rasism”, som antirasistiska grupper hade börjat använda under 1980-talet beträffande förhållandena i Sverige, hör till det relevanta sammanhanget.⁵⁸

52. Proposition 1975/76:209 *om ändring i regeringsformen*, s. 291f.

53. *Ibid.*

54. *Ibid.*, s. 157

55. SOU 1981:38 *Om hets mot folkgrupp*, s. 18; SOU 1983:18 *Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet*, s. 73–76.

56. *Ibid.*

57. Proposition 1985/86:98 *Invandrarpolitiken*, s. 8of.

58. Liksom ”etnisk grupp” spreds begreppet ”rasism” av de skrifter som under 1930-

Etnicitetsparadigmets genomslag

Det var, menar jag, inte en slump att de ”risker” som en tilltagande invandring ”från avlägsna länder” kunde tänkas medföra accentuerades i processen som ledde till att Sverige ratificerade raskonventionen i slutet på 1960-talet. Vid mitten av 1960-talet hade invandringen till Sverige mer än fördubblats i jämförelse med 1950-talets nivåer, samtidigt som andelen invandrare från grannländerna hade minskat och den från Jugoslavien, Grekland och Turkiet hade ökat.⁵⁹ I detta läge blev villkoren för ”invandrarnas”⁶⁰ inkorporation i samhällskroppen en fråga för riksdag och regering att hantera, eftersom ”invandrarnas anpassningsproblem” ansågs ha blivit uppenbara i och med att de i allt större utsträckning kommit ”från länder som i språkligt, kulturellt och religiöst hänseende skiljer sig avsevärt från vårt land”.⁶¹ Politikområdet ”invandrarpolitik” som växte fram under senare hälften av 1960-talet var ett svar på en ängslan inför etnisk/rasmässig skillnad, men det hade även materiell, kulturell och politisk jämlikhet mellan ”invandrare” och ”svenskar” som en av sina övergripande målsättningar.⁶² Det var i detta invandrarpolitiska sammanhang som begreppet ”etnisk grupp” kom i omlopp i den svenska politiska och legislativa vokabulären.⁶³

1970-talets invandrarpolitik tillskrev människor kollektiva identiteter på ett sätt som låg märkligt nära förkrigstidens rastänkande. Biologiska anspelningar undveks visserligen men befolkningen delades upp i en majo-

och 1940-talen fördömde och avfärdade det nazistiska rastänkandet. Rasism definierades i dessa som en föreställning om att somliga raser (eller etniska grupper) är biologiskt överordnade andra. Om begreppets utvidgning och begränsningar, se Hesse, ”Im/plausible Deniability”. ”Rasism” började användas inom FN-systemet på 1970-talet (Banton, *International Action*, s. 71).

59. SOU 1974:69 *Invandrarna och minoriteterna*, s. 46f.

60. Som invandrare betecknades inte bara de som de facto invandrat från ett annat land till Sverige utan även deras barn och barnbarn (se t.ex. proposition 1975:26 *om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m.m.*, s. 12).

61. SOU 1967:18 *Invandringen. Problematik och handläggning*, s. 165. Se även SOU 1974:69, s. 46–50, 448.

62. Proposition 1975:26, s. 1f. För en kort översikt över politikområdets utveckling från början och fram till 2014, se Leila Brännström, ”Embodying the Population. Five Decades of Immigrant/Integration Policy in Sweden”, *Retfærd. Nordic Journal of Law and Justice*, vol. 38, nr 150, 2015, s. 40–61.

63. Jfr SOU 1974:69, s. 447–452.

ritetsgrupp (som verkade bestå av samma personer som under förkrigstiden skulle ha gått under beteckningen ”den svenska folkstammen”) och minoritetsgrupper som avgränsades språkligt och kulturellt (medlemskapet i dessa var dock ärftligt).⁶⁴ Invandrapolitikens evinnerliga kontrasterande av ”svenskar” och ”invandrare”, liksom talet om ”andra-” och till och med ”tredjegerationens invandrare”, resulterade också i en uppdelning av befolkningen i dem som på ett självklart och genuint sätt *tillhörde* och dem vilkas *tillhörighet* inte var lika självklara och autentiska.⁶⁵

När ”svenskarnas” fientliga och negativa inställning till ”invandrarna” diskuterades i invandrapolitiska sammanhang under 1960- och 1970-talen användes begrepp som ”rasfördomar”, ”rasdiskriminering”, ”rasism”, ”ras” eller ”hudfärg” ytterst sällan (förutom när internationella konventioner citerades). Jag tolkar det som att dessa begrepp ansågs som inadekvata i sammanhanget, dels eftersom ”invandrarna” mestadels var ”vita”, dels för att man antog att ”svenskarna” ogillade ”invandrarna” på grund av deras kulturella snarare än deras fysiska och ärftliga egenskaper. Därmed kunde också ”svenskarnas” inställning beskrivas som en begriplig, om än beklaglig, reaktion som berodde på rädsla för det främmande och okunskap om ”invandrarnas” kultur.⁶⁶ Det fanns således inget ”rasproblem” i Sverige, utan bara ytterst mänskliga ”konflikter på kulturell, ekonomisk och social grund mellan invandrarna och den svenska befolkningen”.⁶⁷

Vid mitten av 1970-talet ändrade invandringen till Sverige karaktär. Arbetskraftsinvandringen övergick till flyktinginvandring och anhöriginvandring, det vill säga former av invandring som inte motiverades av Sveriges nationella intressen. Samtidigt började icke-européer från den så kallade underutvecklade världen utgöra en allt större del av invandrarna. I linje med utvecklingen i flera andra länder i Västeuropa blev öppna rasistiska yttringar synliga i Sverige i början av 1980-talet på ett sätt som inte hade varit fallet under flera decennier: korsbränningar, hatpropaganda, vandalism, demonstrationer och attacker mot dem som togs för invandrare,

64. Ibid.

65. Se t.ex. *ibid.*, s. 23 och 279, samt proposition 1975:26, s. 12.

66. 1974, när den första större statliga utredningen om ”svenskarnas fördomar mot invandrare” visade att ”negativa attityder” var vitt spridda beslutade regeringen att inrätta en informationsbyrå vid Statens invandrarverk som bland annat fick till uppgift ”att öka allmänhetens förståelse för invandrarna” (SOU 1983:18 *Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet*, s. 155).

67. SOU 1974:69, s. 189.

liksom mot politiska meningsmotståndare.⁶⁸ I takt med att antalet icke-europeiska asylsökande till Sverige stadigt ökade under 1980-talet blev ”invandrarna” föremål för allt större uppmärksamhet i media och politik, och kulturrasistiska resonemang, som underströk ”invandrarkulturernas” oförenlighet med den svenska kulturen och ”invandrarnas” närvaro i landet som upphovet till diverse problem, figurerade allt oftare i offentligheten.⁶⁹ Allt detta resulterade i sin tur i antirasistiska demonstrationer, rörelser och nätverk, och rasism blev en inhemsk fråga för statsmakterna att förhålla sig till.⁷⁰

Det politiska svaret blev att fördöma ”egentlig” rasism, definierad som ”föreställningen om den egna befolkningens överlägsenhet på *biologiska* grunder” å det skarpaste, men samtidigt framställa ”ovilja, rädsla inför, eller intolerans mot andra etniska grupper” som något förståeligt och i det närmaste oundvikligt.⁷¹ Rasism i egentlig bemärkelse ansågs knappast förekomma i Sverige. De problem som fanns beskrevs istället som ”främlingsfientlighet”, ”invandrarfientlighet”, ”etniska konflikter” eller till och med ”etniska relationsproblem”.⁷² Allmänheten uppmanades också att vara varsam med ord som rasism som ansågs inbegripa allvarliga beskyllningar.⁷³ År 1994, strax efter ”Lasermannens” härjningar, i en tid av återkommande flyktingförläggningssattacker och tilltagande rasistiskt våld, lade en grupp riksdagsmän fram en motion som föreslog att brott som begås av organisationer som *Vitt Ariskt Motstånd* skulle rubriceras som ”organiserad etnisk

68. Se Jan Jämte, *Antirasismens många ansikten*, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, Umeå, 2013, s. 54, 203. Angående rasistiska rörelser och organisationers framfart i Europa vid den här tiden, se Dimitrios Evrigenis, *Committee of Inquiry into the Rise of Fascism and Racism in Europe. Report on the Findings of the Committee*, Europaparlamentet, Strasbourg, 1985.

69. Se t.ex. Ylva Brune, *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om ”invandrare”, flyktingar och rasistiskt våld*, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet, Göteborg, 2004, s. 57–60; Jens Rydgren, *From Tax Populism to Ethnic Nationalism. Radical Right-Wing Populism in Sweden*, Berghahn Books, New York, 2006, s. 40–42; Carl-Ulrik Schierup & Aleksandra Ålund, ”Prescribed Multiculturalism in Crises”, *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*, Academic Publishing Group, Avebury, 1991, s. 1–20.

70. Jämte, *Antirasismens många ansikten*, s. 204–212.

71. Proposition 1989/90:86 om åtgärder mot etnisk diskriminering m.m., s. 8f.

72. Ibid., s. 8f., 11, 13. Se också proposition 1985/86:98, s. 15.

73. SOU 1989:13 *Mångfald mot enfald*, s. 18f.; proposition 1989/90:86, s. 8f.

förföljelse”, med påpekandet att det var viktigt att ”begreppet rasism inte onödigtvis ges en alltför vid innebörd”.⁷⁴

Själva begreppet invandrare förändrades också under 1980- och 1990-talen. Trots att invandrapolitiska dokument fortsatte att ställa ”svenskar” mot ”invandrare”, var de exempel på kulturskillnader som diskuterades alltmer sådana som majoritetsbefolkningen förknippade med dem som inte härstammade från västvärlden, till exempel auktoritära personlighetsdrag och avvikande attityder till genus, familjeliv och sexualitet.⁷⁵ Majoritetsgruppen tycktes på ett tydligare sätt än tidigare inbegripa invandrare från andra västländer, medan andra etniska grupper kollapsade i en och samma kulturellt avvikande kropp. I offentliga utredningar och propositioner som avhandlade den utbredda arbetslösheten bland ”invandrare” lyftes de stora skillnaderna i olika ”invandrargrupper” arbetsmarknadssituation fram: det var grupper med ursprung i Asien och Afrika som hade ”närmast katastrofala arbetslöshetssiffror”.⁷⁶ ”Kulturell distans” framställdes i detta sammanhang som en faktor som kunde förklara sådant som låg sysselsättningsgrad, låg inkomst och dåliga arbets- och boendeförhållanden i jämförelse med majoritetsbefolkningen.⁷⁷ Som en statlig utredning uttryckte det: ”Ursprung kan alltså vara ett handikapp”.⁷⁸

Sammantaget menar jag att talet om kulturellt definierade etniska grupper fungerade i det invandrapolitiska sammanhanget som ett sätt att förlägga orsaken till ojämlikhet och utsatthet hos den andre, utan att för den skull väcka associationer till rastänkande eller ett europeiskt kolonialt arv. Det gjorde det möjligt att fördöma *egentlig* rasism (vars förekomst nedtonades och framställdes som ytterst marginell) och samtidigt rättfärdiga ett samhälleligt status quo. Som Stuart Hall har påpekat (gällande den brittiska situationen) skulle ”etnicitet” i idealfallet kunna stå för ett erkännande av det faktum att vi alla talar utifrån en särskild plats, historia

74. Motion 1993/94:A36 *Motion med anledning av prop. 1993/94:101 Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet.*

75. Se t.ex. proposition 1985/86:98, s. 18–20; proposition 1993/94:101 *Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet*, s. 56; SOU 1995:76 *Arbete till invandrare*, s. 27.

76. Proposition 1997/98:177 *Ny lag om etnisk diskriminering i arbetslivet*, s. 14. Se även SOU 1995:76, s. 11–19.

77. SOU 1995:76, s. 21–28. Se även Kommittédirektiv 1994:130 *Översyn av invandrapolitiken*; Proposition 1997/98:177, s. 15.

78. SOU 1995:76, s. 23.

och kultur, men i den dominerande politiska och rättsliga diskursen har ”eticitet” framförallt fungerat som ett sätt att karaktärisera och kategorisera människor utifrån deras ”ursprung” utan att behöva kännas vid rasismens och underordningens verklighet.⁷⁹

Kritiken mot etnicitetsparadigmet

Förvärvsfrekvensen bland utrikesfödda, som fram till 1970-talets mitt varit högre än de inföddas och därefter stadigt sjunkit, minskade dramatiskt i samband med den ekonomiska krisen i början på 1990-talet. Siffrorna var i synnerhet låga för dem som var födda i Asien och Afrika.⁸⁰ Sverige präglades samtidigt av rasistiskt våld och politiska framgångar för det nystartade partiet Ny Demokrati.⁸¹ Vid denna tidpunkt var enigheten stor över hela det politiska spektret om att invandrapolitiken hade misslyckats.⁸² En del betonade att invandrapolitiken förvandlade invandrare till passiva välfärds klienter istället för att bemöta dem som resursrika individer. Andra underströk att invandrapolitiken bidrog till en diskriminerande världsbild genom att peka ut ”de andra” och ställa dem i motsatsförhållande till ”svenskar”. Överens var alla om att invandrapolitiken klumpade ihop ”invandrare” till en kategori bestående av behövande och inkompetenta personer och utsatte dem för stigmatiserande särbehandling. Invandrapolitiken, menade kritikerna, förvärrade de problem som många invandrare och deras barn erfor i Sverige genom att behandla dem som kopplade till ”deras” problematiska egenskaper: anpassningsproblem, bristen på svensk kulturell kompetens, språkliga tillkortakommanden, frånvaron av adekvat utbildning, eller till och med psykiska problem som hade uppstått till följd av tidigare trauman.⁸³ Samtidigt uttryckte regeringen oro för att

79. Stuart Hall, ”New Ethnicities” i David Morely & Kuan-Hsing Chen (red.), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, London, Routledge, 1996, s. 442–451, här s. 447f.

80. Se Proposition 1997/98:16 *Sverige, framtiden och mångfalden. Från invandrapolitik till integrationspolitik*, s. 11–14.

81. Nihad Bunar, ”Hate Crimes against Immigrants in Sweden and Community Responses”, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, nr 2, s. 166–181, samt referenserna däri. Ny Demokrati var representerat i riksdagen mellan 1991 och 1994.

82. Se t.ex. Carl Dahlström, *Nästan välkomna. Invandrapolitikens retorik och praktik*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg, 2004, s. 106–110.

83. *Ibid.*

Sverige var ”på väg att få en ny typ av klassamhälle där den etniska bakgrunden får allt större betydelse”.⁸⁴

1998 antogs en ny ”integrationspolitik” som skulle ersätta den gamla invandarpolitiken. Den nya politiken skulle sluta dela upp befolkningen i ett ”vi” och ett ”dom”, upphöra att förknippa invandrarskap med ”annorlundaskap”, inte längre bedriva en särskild politik riktad mot ”invandrare som grupp” och sluta sätta ”invandrarskapet och den invandrades kulturella och etniska bakgrund i centrum”.⁸⁵ Som ett led i den nya politiken delades den statliga myndigheten Invandrarverkets arbetsuppgifter upp mellan ett migrationsverk och ett integrationsverk, samtidigt som alla myndigheter avrättades från att rikta säråtgärder mot ”invandrare”, använda termen ”invandrare” om personer födda i landet, eller utan godtagbar motivering dela in befolkningen efter ursprung i sina föreskrifter, rapporter, allmänna råd och liknande.⁸⁶ I den mån människors ursprung var relevant skulle antingen begreppet ”nyanlända invandrare” användas (om dem som vistats i Sverige under relativt kort tid, normalt två år) eller ”personer med utländsk bakgrund” (vilket inkluderade utrikes födda personer samt inrikes födda med minst en utrikesfödd förälder). Överlag skulle begreppet ”invandrare”, som sammankopplades med diverse problem, undvikas så långt möjligt.

I praktiken visade sig den nya integrationspolitiken vara långt ifrån frigjord från den gamla invandarpolitiken. Riksrevisionsverket som 2005 utvärderade integrationsåtgärder som vidtagits mellan 1998 och 2003, konstaterade att kursändringen i det närmaste var att se blott som en namnändring.⁸⁷ ”Utländsk bakgrund” fortsatte att fungera som en central parameter inom den nya politiken. Det fanns dock ett fokusområde inom den nya politiken som med tiden starkt skulle påverka förhållningssättet till begreppen ras och etnicitet: icke-diskriminering. Det juridiska icke-diskrimineringsramverket fördes mot centrum av den integrationspolitiska agendan i samband med att diskursen om mänskliga rättigheter fick ett allt

84. Proposition 1997/98:177, s. 16. Se även SOU 1995:76, s. 7f., 61f.; proposition 1997/98:16, s. 13.

85. Proposition 1997/98:16, s. 17f.

86. Departementsserien 1999:48 *Begreppet invandrare. Användningen i lagar och förordningar*; Departementsserien 2000:43 *Begreppet invandrare. Användningen i myndigheters verksamhet*.

87. Se Riksrevisionen, ”Från invandarpolitik till invandarpolitik”, RiR 2005:5, Stockholm, 2005, www.riksrevisionen.se/PageFiles/694/RiR_2005_5.pdf, s. 7f.

större inflytande över den institutionella politiken⁸⁸ samtidigt som EU antog en rad nya icke-diskrimineringsdirektiv.⁸⁹

En ny lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet som inte krävde diskriminerande avsikt och som förbjöd både direkt och indirekt diskriminering antogs 1999.⁹⁰ Inom loppet av några få år fanns i svensk rätt diskrimineringsförbud på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning och funktionshinder. Tillämpningsområdet utsträcktes samtidigt till de flesta områden av det organiserade sociala livet. I denna process omformulerades icke-diskriminering till en fråga om att skydda *allas* mänskliga rättigheter. Svenska icke-diskrimineringsförbud hade redan tidigare formulerats på ett neutralt sätt (det vill säga de skyddade män och majoritetsbefolkningen mot diskriminering på samma sätt som kvinnor och minoritetsgrupper)⁹¹ men de hade *omtalats* och *legitimerats* som ett användbart instrument för att förändra kvinnors och minoritetsgruppers underordnade ställning. Icke-diskrimineringsdiskursens omformulering i en individualistisk och universalistisk språkdräkt distanserade den från underordnade grupper belägenhet och framhävde istället ”individens som sådan” eller ”personliga egenskaper” hos alla individer som skyddsobjektet.⁹² Förskjutningen av diskrimineringsdiskursen reflekterade, menar jag, ett bredare skifte i förståelsen av jämlikhet och rättvisa i Sverige, men EU-rättens utveckling spelade också en direkt roll här. Flera EU-direktiv som förbjuder diskriminering tillåter förvisso uttryckligen regler eller beslut som tar

88. Vilket t.ex. upprättandet av nationella handlingsplaner för de mänskliga rättigheterna från 2001 och framåt vittnar om. Se Regeringens skrivelse 2001/02:83 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*.

89. Beträffande icke-diskrimineringsrättens framväxt och logik inom EU, se Alexander Somek, *Engineering Equality. An Essay on European Anti-Discrimination Law*, Oxford University Press, Oxford, 2011.

90. Lag 1999:130 om åtgärder mot diskriminering.

91. Detta med undantag för SFS 1976:871.

92. Proposition 2001/02:97 *Lag om förbud mot diskriminering av deltidsarbetande arbetstagare och arbetstagare med tidsbegränsad anställning, m.m.*, s. 31. Diskussionen som förs i denna proposition om huruvida det är lämpligt att kalla missgynnande på grund av deltids- eller visstidsanställning för diskriminering – trots att grunderna för missgynnande inte är ”knutna till individen som sådan” och därför inte reser ”frågor om mänskliga rättigheter” – illustrerar på ett tydligt sätt logiken i den nu hegemoniska diskrimineringsdiskursen. För en analys av denna diskussion, se Hanna Pettersson, *Frihet från underordning. En kritisk rättsvetenskaplig studie av diskriminering av deltidsanställda och visstidsanställda*, Bokbox förlag, Lund, 2012, s. 45–79.

hänsyn till den förbjudna grunden om syftet är att kompensera för nackdelar som har samband med grunden ifråga. Trots detta har EU-domstolen i en serie beslut från 1995 och framåt ställt rigorösa krav på avsteg från den uppburna likabehandlingsprincipen. Detta har haft en ”avskräckande effekt” på användningen av positiva åtgärder, eftersom risken är överhängande att domstolarna trots ett uttryckligt undantag bedömer sådana åtgärder som diskriminerande.⁹³

När det förslag till en sammanhållen diskrimineringslag som resulterade i den nu gällande diskrimineringslagen presenterades 2008 betonades starkt att skydd mot diskriminering är en mänsklig rättighet och att lagens syfte är att säkerställa alla individers rätt till likabehandling.⁹⁴ Regeringen underströk att formell likabehandling inte borde överges till förmån för idéer om ”statistisk rättvisa” eller ”kollektiv rättvisa” som innebär att ”den enes möjligheter [främjas] på bekostnad av eller genom att kompromissa med den andres”.⁹⁵ Möjligheten att frånga likabehandlingsprincipen för att främja etnisk jämlikhet avfärdades av regeringen som en följd av detta ställningstagande, men även med hänvisning till att införandet av ett sådant undantag skulle kräva att människors etniska ursprung registrerades.⁹⁶ Likväl gjordes ett undantag från likabehandlingsprincipen gällande riktade åtgärder som har till syfte att stödja dem som ämnar starta eller redan driver företag. Undantaget motiverades med att (kvinnor och) personer (oavsett kön) med utländsk bakgrund utgör ”en delvis outnyttjad potential för att åstadkomma flera och växande företag” och att ”dessa grupper möter särskilda hinder i sitt företagande”.⁹⁷ På detta specifika område ansåg regeringen att formell likabehandling inte var nog och att faktiska lika förutsättningar borde skapas.

Jag menar att utvecklingen på icke-diskrimineringsrättens område är av betydelse långt bortom snäva juridiska sammanhang. Rättsområdets individualistiska och universalistiska etos har uppnått en hegemonisk ställning

93. Colm O’Cinneide, ”Positive Action and the Limits of Existing Law”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol. 13, nr 3, 2006, s. 351–364, här s. 351.

94. Proposition 2007/08:95 *Ett starkare skydd mot diskriminering*, s. 79.

95. *Ibid.*, s. 170.

96. *Ibid.*, s. 169–171. Den redan existerande möjligheten att göra ett undantag från likabehandlingsprincipen för att främja jämställdhet (inom de snäva ramar som EU-rätten sätter) bibehölls dock, med hänvisning till att detta inte är kontroversiellt och att det är lätt att veta vilket kön folk har (*ibid.*, s. 168).

97. *Ibid.*, s. 225–229.

i det svenska samhället där varje form av initiativ som söker förbättra förutsättningarna för underordnade grupper, i synnerhet grupper som är etniskt/rasmässigt avgränsade, kan stämpas som en form av omvänd diskriminering. Detta sätt att resonera understöds av att icke-diskrimineringsregler (förutom på entreprenörskapets område, där allt är tillåtet) i praktiken förbjuder alla beslut och handlingar som tar hänsyn till så kallade etniska faktorer, oavsett om det handlar om ett hänsynstagande som söker motverka etnisk/rasmässig underordning eller inte. Denna logik befäster i sin tur föreställningen att etnisk/rasmässig ojämlikhet bäst bekämpas genom att etnicitet/ras aldrig åberopas (offentligt), eller än bättre, ens uppfattas.

Mot denna bakgrund är det ingen tillfällighet att den kritik mot integrationspolitiken som har tagits på allvar är den som riktar sig mot språkbruk, institutioner och åtgärder som explicit eller implicit delar upp befolkningen i ett ”vi” och ett ”dom” och som gör generaliserande (mestadels negativa) antaganden om ”dom” och ”deras kultur”.⁹⁸ Den avveckling av integrationspolitiken som ett autonomt politikområde som genomfördes hösten 2014 var den logiska slutpunkten när kritiken väl hade accepterats.

Slutreflektioner om begreppet ”ras”

Berättelsen om ”ras” i Sverige tog inte slut samtidigt som andra världskriget. I ett första skede förändrades rasbegreppet så att det bara betecknade stereotypa fenotypiska skillnader kopplade till den vit-svart-gula triaden. Samtidigt uppfattades begreppet inte ha någon relevans i inhemska sammanhang utan bara i kolonierna, USA och Sydafrika. I samband med att Sverige förberedde ratifikationen av ICERD i början av 1970-talet kom rasbegreppet att skrivas in i svensk lagtext. Vid samma tidpunkt höll invandrapolitiken på att ta form som ett politikområde för att hantera inkorporationen av ”invandrare” i det svenska samhället. Inom detta politik-

98. Intressant att notera är att både integrationspolitikens företrädare och den utredning om strukturell diskriminering som var verksam i början av 2000-talet, och som kan sägas ha varit integrationspolitikens skarpaste kritiker, har lyft fram föreställningen att människors egenskaper och förmågor kan kopplas till kultur, etnicitet och ras som roten till det onda (se SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning*). Se även Regeringens skrivelse 2008/09 *Egenmakt mot utanförskap. Regeringens strategi för integration* som lyckas relativt väl med att undvika den typ av generaliserande utsagor om folkgrupper och kulturer som varit vanligt förekommande en bit in på 2000-talets första årtionde.

område användes aldrig begreppet ras. Befolkningen i Sverige kategoriserades istället på basis av språk och kultur. Kategoriseringen var likväl biologiskt underbyggd på så sätt att en persons tillhörighet till en grupp inte avgjordes av faktiska språkfärdigheter eller kulturella referensramar och beteenden utan av vilken grupp personen föddes in i. Under 1970-talet blev ”etnisk grupp” det etablerade sättet att referera till sådana minoritetsgrupper. Vid denna tid fördömdes rasdiskriminering och rasfördomar å det skarpaste, medan särbehandling och nedvärdering som motiverades av etniska skillnader framställdes som något begripligt om än beklagligt. Kultur fungerade som en legitim särskiljningsmarkör inom invandrarpolitiken medan själva föreställningen om att stereotypa fenotypiska skillnader skulle kunna tillmätas betydelse i Sverige väckte obehag. Redan på 1970-talet restes förslag om att rasbegreppet skulle utmönstras ur svensk lagtext. Under 1980- och 1990-talen började även stereotypa fenotypiska skillnader omtalas som etniska skillnader inom ramen för invandrarpolitiken, samtidigt som beskrivningen av våld, trakasserier och särbehandling av ”invandrare” som rasism kritiserades.

Nikhil Pal Singh, bland andra, har på goda grunder hävdad att ”ras” och ”etnicitet” i den amerikanska kontexten har refererat till olika typer av olikheter: ”etnicitet” har till skillnad från ”ras” betecknat skillnader som inte längre betraktas som betydelsefulla.⁹⁹ I det svenska sammanhanget har relationen mellan ”ras” och ”etnicitet” varit betydligt mer komplicerad. Begreppet etnisk grupp har i mångt och mycket ersatt ”ras” utan att för den skull omvandla skillnaden som omtalas till något ovidkommande. Övergången från ”ras” till ”etnicitet” skapade en distans till Sveriges och Europas rasistiska och koloniala förflutna, vilket möjliggjorde en trivialisering av etnisk/rasmässig underordning och utsatthet. I och med att kulturskillnader från 1980-talet och framåt alltmer kom att förknippas med icke-västerlänningar, blev också mörkare hud och/eller hårfärg i praktiken en indikation på, om än inte en grund för, etnisk skillnad.

Under 1990-talet växte kritiken mot det ”vi och dom-tänkande” och den fixering vid etniskt ursprung och kulturskillnader som genomsyrade inte bara det offentliga samtalet utan även samhällsinstitutionernas sätt att verka. Kritiken ledde så småningom till en nedtoning av talet om etniska grupper, liksom till en öppnare föreställning om svenskhet som kunde inkludera dem med ”utländsk bakgrund”. Från slutet av 1990-talet och

99. Singh, *Black Is a Country*, s. 41f.

framåt är det inte bara referenser till ”ras” som uppfattas som suspekta och oupplysta utan i allt högre grad även hänvisningar till etniskt ursprung och kulturell bakgrund. En ny norm uppstår och får institutionell förankring i det juridiska icke-diskrimineringsramverket: generaliserande antaganden om folkgrupper bör undvikas i allmänhet och utseende- och beteendeskilnader som har samband med människors bakgrund bör förbli osedda och obemärkta (eller i varje alla fall okommenterade). I efterhand framstår det som att kritiken mot etnicitetsparadigmet blir (ofta oavsiktligt) delaktig i en mer generell avlegitimering av tänkande och handlande i termer av kollektiva entiteter och strukturer. I det nya landskap som uppstår avfärdas anspråk på social och kulturell rättvisa från etniska/rasmässiga minoriteter med hänvisning till individens rätt att aldrig behöva bli sedd som bäraren av egenskaper som bör vara moraliskt irrelevanta i det offentliga livet. Det handlar inte bara om utseende och härstamning utan även om kön, könsuttryck, sexualitet med mera. Kritiken mot ”vi och dom-tänkandet” återuppstår också i ny skepnad som risken för att Sverige ska ”balkaniseras” genom grupperns krav på jämlika livsvillkor.¹⁰⁰

David Theo Goldbergs distinktion mellan *anti-racialism* och antirasism framstår som ytterst relevant för att förstå den starka aversionen mot anspelningar på ras/etnicitet i officiella sammanhang i det OECD-land som sedan mitten av 1990-talet har haft det snabbast växande ojämlikhetsindexet¹⁰¹ och där mönstren av materiell ojämlikhet starkt korrelerar med rasmässiga/etniska skiljelinjer.¹⁰² *Anti-racialism* är enligt Goldberg en strävan att förgöra kategoriseringar baserade på härstamning och utseende samt generaliserande antaganden om grupper. Antirasism, å andra sidan, handlar om att bekämpa ojämlika livsvillkor längs etniska/rasmässiga skiljelinjer. Goldberg medger att antirasism med nödvändighet är sammankopplad med *anti-racialism*, men påpekar att om *anti-racialism* blir frånkopplad från ambitionen att förändra den etniska/rasmässiga ojämlikhetens status quo så underminerar den förutsättningarna för antirasistiskt arbete och kamp. En sådan frånkoppling av *anti-racialism* från antirasism är,

100. Se Håkan Eriksson & Jacob Rennerfeldt, *Folkhemmets balkanisering. Diskrimineringskulturens baksida*, Ekerlids, Stockholm, 2009.

101. *OECD Income Inequality Data Update. Sweden, January 2015*, www.oecd.org/els/soc/OECD-Income-Inequality-Sweden.pdf.

102. Socialstyrelsen, *Social Rapport 2010*, Stockholm, 2010; Goldberg, *The Threat of Race*, s. 10–23.

hävdar jag, en framträdande aspekt av utvecklingen i Sverige sedan i alla fall slutet av 1990-talet.

Hegemonin för *anti-racialism* ger emellertid inte svaret på varför Sveriges riksdagar och regeringar försökt utradera varje spår av just begreppet ”ras” i lagtexter och till exempel inte begreppen ”etniskt ursprung” eller ”utländsk bakgrund”. Min hypotes är att detta har att göra med ett demografiskt faktum, nämligen att det idag finns en ansenlig grupp människor i Sverige som är födda och uppvuxna i landet men som avviker utseendemässigt från det som domstolar brukar beteckna som ”svenskt utseende”.¹⁰³ Denna grupps erfarenheter av uteslutning och underordning i samhället kan inte på ett trovärdigt sätt begripliggöras som en konsekvens av okunskap om svenska förhållanden, ”kulturell distans”, eller för svenska förhållanden irrelevant utbildnings- och arbetslivsbakgrund. I många fall kvarstår endast skillnaderna i förhållande till ”svenskt utseende” som förklaring, vilket återaktualiserar frågan om svensk ”egentlig” rasism. Som vi har sett har det officiella svenska svaret på ”egentlig” rasism sedan andra världskrigets slut varit att fördöma och samtidigt distansera sig från och undanmusla verkligheten.

Källor

- Ahmed, Sara, *On Being Included. Racism and Diversity in Institutional Life*, Duke University Press, Durham, 2012.
- Appiah, Kwame Anthony, ”The Uncompleted Argument. Du Bois and the Illusion of Race”, *Critical Inquiry*, vol. 12, nr 1, 1985, s. 21–37.
- Etienne Balibar, ”Is There a ’Neo-Racism?’”, i Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*, Verso, London & New York, 1991, s. 17–28.
- Banton, Michael, *International Action against Racial Discrimination*, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- , ”The Idiom of Race. A Critique of Presentism”, i Les Back & John Solomos (red.), *Theories of Race and Racism. A Reader*, London & New York, Routledge, 2000, s. 51–63.
- Barkan, Elazar, *The Retreat of Scientific Racism. Changing Concepts of Race in Britain and the United States between the World Wars*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1992.

103. Se t.ex. Svea hovrätt mål nr T 836-08 och mål nr T 256-08.

- Bevernage, Berber, *History, Memory, and State-Sponsored Violence. Time and Justice*, Routledge, New York & London, 2012.
- Björkman, Maria, *Den anfrätta stammen. Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963*, Arkiv, Lund, 2011.
- Blencowe, Claire, *Biopolitical Experience. Foucault, Power and Positive Critique*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011.
- Bordssamtal i rasfrågan*, Verdandis skriftserie, 3, Bonniers, Stockholm, 1955.
- Broberg, Gunnar, *Stalig rasforskning. En historik över rasbiologiska institutet*, Avdelningen för idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet, Lund, 1995.
- Brune, Ylva, *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om ”invandrare”, flyktingar och rasistiskt våld*, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet, Göteborg, 2004.
- Brittain, Michelle, ”Race, Racism, and Antiracism. UNESCO and the Politics of Presenting Science to the Postwar Public”, *American Historical Review*, vol. 112, nr 5, 2007, s. 1386–1413.
- Brännström, Leila, ”Embodying the Population. Five Decades of Immigrant/Integration Policy in Sweden”, *Retfærd. Nordic Journal of Law and Justice*, vol. 38, nr 150, 2015, s. 40–61.
- Bunar, Nihad, ”Hate Crimes Against Immigrants in Sweden and Community Responses”, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, nr 2, 2007, s. 166–181.
- Chin, Rita & Heide Fehrenbach, ”Introduction. What’s Race Got to Do With It? Postwar German History in Context”, i Rita Chin et al., *After the Nazi Racial State. Difference and Democracy in Germany and Europe*, University of Chicago Press, Ann Arbor, 2009, s. 1–29.
- Dahlberg, Gunnar (red.), *Raser och folk*, Svenska Unescorådet, Ehlns, Stockholm, 1955.
- Dahlström, Carl, *Nästan välkomna. Invandrapolitikens retorik och praktik*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg, 2004.
- Diaconu, Ion, ”Racial discrimination. Definition, approaches and trends”, background paper, Commission of Human Rights, 1999, www.ohchr.org/documents/issues/racism/iwg/session8/iondiaconu.doc (hämtad 11 mars 2016).
- Departementsserien 1999:48 *Begreppet invandrare. Användningen i lagar och förordningar*.
- Departementsserien 2000:43 *Begreppet invandrare. Användningen i myndigheters verksamhet*.
- Departementsserien 2014:8 *Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*.
- Eriksson, Håkan & Jacob Rennerfeldt, *Folkhemmets balkanisering. Diskrimineringskulturens baksida*, Ekerlids, Stockholm, 2009.
- Evrigenis, Dimitrios, *Committee of Inquiry into the Rise of Fascism and Racism in Europe. Report on the Findings of the Committee*, Europaparlamentet, Strasbourg, 1985.
- Fanon, Frantz, ”Racism and Culture” (1956), *Towards the African Revolution*, Grove Press, New York, 1988, s. 29–44.

”RAS” I EFTERKRIGSTIDENS SVERIGE

- Fehrenbach, Heide, ”Black Occupation Children and the Devolution of the Nazi Racial State”, i Rita Chin et al., *After the Nazi Racial State. Difference and Democracy in Germany and Europe*, University of Chicago Press, Ann Arbor, 2009, s. 30–54.
- Friesel, Ofra, ”Race versus Religion in the Making of the International Convention against Racial Discrimination, 1965”, *Law and History Review*, vol. 32, nr 2, 2014, s. 351–383.
- Füredi, Frank, *The Silent War. Imperialism and the Changing Perception of Race*, Pluto Press, London, 1998.
- Go, Julian, ”’Racism’ and Colonialism. Meanings of Difference and Ruling Practices in America’s Pacific Empire”, *Qualitative Sociology*, vol. 27, nr 1, 2004, s. 35–58.
- Goldberg, David Theo, *The Threat of Race. Reflections on Racial Neoliberalism*, Wiley Blackwell, Malden, 2009.
- Hall, Stuart, ”New Ethnicities”, i David Morely & Kuan-Hsing Chen (red.), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, Routledge, London, 1996, s. 442–451.
- , ”Old and New Identities, Old and New Ethnicities”, i Les Back & John Solomos (red.), *Theories of Race and Racism. A Reader*, Routledge, London & New York, 2000, s. 144–153.
- Hesse, Barnor, ”Im/plausible Deniability. Racism’s Conceptual Double Bind”, *Social Identities. Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, vol. 10, nr 1, 2004, s. 9–29.
- , ”Self-Fulfilling Prophecy. The Postracial Horizon”, *The South Atlantic Quarterly*, vol. 110, nr 1, 2011, s. 155–178.
- Jämte, Jan, *Antirasismens många ansikten*, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, Umeå, 2013.
- Kolankiewicz, Marta, *Anti-Muslim Violence and the Possibility of Justice*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 2015.
- Kommittédirektiv 1994:130 *Översyn av invandrapolitiken*.
- Kommittédirektiv 2002:11 *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*.
- Kommittédirektiv 2014:115 *Stärkt skydd för transpersoner och översyn av vissa termer*.
- Motion 1993/94:A36 *Motion med anledning av prop. 1993/94:101 Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet*.
- Motion 1996/97:K535 *Begreppet ras i lagstiftningen*.
- O’Cinneide, Colm, ”Positive Action and the Limits of Existing Law”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol. 13, nr 3, 2006, s. 351–364.
- OECD *Income Inequality Data Update. Sweden, January 2015*, www.oecd.org/els/soc/OECD-Income-Inequality-Sweden.pdf (hämtad 11 mars 2016).
- Pettersson, Hanna, *Frihet från underordning. En kritisk rättsvetenskaplig studie av diskriminering av deltidsanställda och visstidsanställda*, Bokbox förlag, Lund, 2012.
- Proposition 1948:80 *med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.*
- Proposition 1970:87 *angående godkännande av konvention om avskaffande av rasdiskriminering, m.m.*
- Proposition 1975/76:209 *om ändring i regeringsformen*.
- Proposition 1975:26 *om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken, m.m.*

- Proposition 1985/86:98 *Invandrarpolitiken*.
- Proposition 1989/90:86 *om åtgärder mot etnisk diskriminering m.m.*
- Proposition 1993/94:101 *Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet*.
- Proposition 1997/98:16 *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*.
- Proposition 1997/98:177 *Ny lag om etnisk diskriminering i arbetslivet*.
- Proposition 2007/2008:95 *Ett starkare skydd mot diskriminering*.
- Rees, Richard W., *Shades of Difference. A History of Ethnicity in America*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2007.
- Regeringens skrivelse 2001/02:83 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*.
- Regeringens skrivelse 2008/09 *Egenmakt mot utanförskap. Regeringens strategi för integration*.
- Riksrevisionen, "Från invandrarpolitik till invandrarpolitik", RiR 2005:5, Stockholm, 2005, www.riksrevisionen.se/PageFiles/694/RiR_2005_5.pdf (hämtad 11 april 2016).
- Riksdagsskrivelse 1997/98:185.
- Rydgren, Jens, *From Tax Populism to Ethnic Nationalism. Radical Right-Wing Populism in Sweden*, Berghahn Books, New York, 2006.
- Sabuni, Nyamko, Tal på manifestation mot slaveri, 2 december 2007, www.regeringen.se/contentassets/b9c17b564d8949e5835dee9a8f47819f/tal-2006-2010---jamstalldetsminister-nyamko-sabuni (hämtad 16 oktober 2015).
- Schierup, Carl-Ulrik & Aleksandra Ålund, "Prescribed Multiculturalism in Crises", *Paradoxes of Multiculturalism*, Avebury, Academic Publishing Group, 1991, s. 1–20.
- Shelton, Dinah, "The World of Atonement. Reparations for Historical Injustices", *Miskolc Journal of International Law*, vol. 1, nr 2, 2004, s. 259–289.
- Singh, Nikhil Pal, *Black Is a Country. Race and the Unfinished Struggle for Democracy*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2004.
- Slaveri då och nu. Rätten till frihet*, Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige, 2007, www.manskligarattigheter.se/dm3/file_archive/110118/ce44d432d79d6661a45c83c34de61cb3/Slaveri%20d%C3%A5%20och%20nu,%20tidningen,%20tillgnglighetsversion.pdf (hämtad 16 oktober 2015).
- Socialstyrelsen, *Social Rapport 2010*, Stockholm, 2010, www.socialstyrelsen.se/lists/artikelkatalog/attachments/17957/2010-3-11.pdf (hämtad 15 oktober 2015).
- Somek, Alexander, *Engineering Equality. An Essay on European Anti-Discrimination Law*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- SOU 1956:43 *Om zigenarfrågan*.
- SOU 1967:18 *Invandringen. Problematik och handläggning*.
- SOU 1967:57 *Adoption av utländska barn*.
- SOU 1968:68 *Lagstiftning mot rasdiskriminering*.
- SOU 1974:69 *Invandrarna och minoriteterna*.

”RAS” I EFTERKRIGSTIDENS SVERIGE

- SOU 1981:38 *Om hets mot folkgrupp.*
- SOU 1983:18 *Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet.*
- SOU 1984:58 *Invandrar- och minoritetspolitiken.*
- SOU 1989:13 *Mångfald mot enfald.*
- SOU 1991:75 *Organiserad rasism.*
- SOU 1995:76 *Arbete till invandrare.*
- SOU 2001:39 *Ett effektivt diskrimineringsförbud. Om olaga diskriminering och begreppen ras och sexuell läggning.*
- SOU 2005:56 *Det blågula glashuset. Strukturell diskriminering i Sverige.*
- SOU 2006:22 *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning.*
- SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning.*
- SOU 2012:74 *Främlingsfienden inom oss. Betänkande av utredningen om ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet.*
- SOU 2015:103 *Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner m.m.*
- ”Statement on Race”, *Four Statements on the Race Question*, UNESCO, Paris 1969, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001229/122962e0.pdf> (hämtad 18 juli 2015).
- Svea hovrätt mål nr T 836-08.
- Svea hovrätt mål nr T 256-08.
- Sveriges Radio, ”Rasbegreppet tas bort från svensk lagstiftning?”, debatt i *Studio Ett*, P1, 1 augusti 2014, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1637&artikel=5927662>, 2014 (hämtad 1 juli 2015).
- Von Eschen, Penny, *Race against Empire. Black Americans and Anticolonialism 1937–1957*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1997.

Förord

Om historiemedvetandets förvandlingar

I konflikter om det som varit, om hur det ska beskrivas och förvaltas, skälver idag samhällen, regioner och hela kulturer. *Historien* framträder alltmer som namnet på en förtätning av stridande anspråk och kraftlinjer där det kunskapsmässiga, politiska och materiella alltid redan korsats. De pågående tektoniska förskjutningarna mellan väst och öst, liksom mellan nord och syd, inbegriper också förvandlingar av det historiska minnet och dess förvaltande. Om historien – såväl i betydelsen av *det förflutna* som av *kunskapen* om detta förflutna – en gång kunde framstå som ett oskyldigt föremål för bildningssträvan, befinner sig världen idag på en annan punkt. Kampen om framtiden är kanske mer än någonsin också kampen om det som varit.

Historicitet – egenskapen att vara historisk – handlar inte enbart om att *ha ägt rum* i det förflutna, det är också att *bära* det förflutna, att *vara* och existera som förflutenhet, som minne, vittnesmål och förkroppsligad tradition. Bruket av historien handlar inte bara om hur föreställningar om historien används på det ena eller andra sättet. Det inbegriper också det historiska vetandet självt som ett bland olika sätt att förhålla sig till det förflutna. De historiska vetenskaperna har dragits in i en reflexiv virvelström där de själva och deras historia historiseras och kontextualiseras och där det vetande subjektet ställs mot sitt eget begär att fixera sin plats i tiden.

Moderniteten framstår alltmer som en särskild sorts krono-patologi. Det historiska vetandet och dess institutioner, museerna, samlingarna och arkiven, är inte längre upphöjda utkiksplatser mot det förflutna, utan framträder själva också som kulturella artefakter, vars materiella och ideologiska konstruktioner blir till självdiagnostiska redskap och föremål för historisering. Den historiska *distansen* och dess reflexiva balansakt mitt i tidens och rummets förvandling friläggs som antropologiska fenomen i sig. Så ställs frågan

FÖRORD

”vad *var* det historiska?” som en historisk fråga om det historiska självt. Men detta självreflexiva historiserande av det historiska rymmer också en hybris i form av en ny sorts meta-historism, som om människan skulle ha uppnått denna högsta distans, som om hon nu verkligen hade kraften och förmågan att ställa sig historiskt till svars för det *historiska*.

Till allt detta hör också en intensifierad historieteoretisk-sociologisk debatt om hur nuet ska definieras. Var i det historiska befinner ”vi” oss? Har ”vi” lämnat en epok av historisk kultur, eller rör ”vi” oss mot dess fullbordan? Har ”vi” i väst – det är ofta ur en outtalad och otematiserad västlighet som dessa frågor ställs – lämnat vårt historiska medvetande bakom oss och trätt in i *presentismen*, som namnet på en ny ”tidsregim”? Har ”vi” förlorat både framtiden och det förflutna för att istället ta plats i ett accelererande horisontlöst nu, i vilket ”vi” inte längre bryr oss om de långa tidsperspektiven? Kritiska röster hörs om att vår tidsliga närsynthet gör oss oförmögna att bemöta de överhängande globala hot och kriser som världen av idag ställer oss inför, såväl som de tilltagande politiska konflikter i vilka historien har tagits som gisslan i identitetsbekräftande minnespolitik. Befinner sig människan rentav i det ”post-historiska”? Är hon på väg att lämna det mänskliga bakom sig (post-humanism), eller står hon snarare i begrepp att träda in i en ny geologisk epok, definierad av att jorden nu är hennes egen skapelse (antropocen)?

Förslagen på positionsbestämningar avlöser varandra i ett rastlöst sökande efter en nuets sanning. Hellre än att bidra till denna självdiagnostik, som ibland slår över i akademisk varumärkesstrategi, är det en mer angelägen uppgift att teoretiskt visualisera, kartlägga och öva sig i att reflexivt bebo det historiskas mångdimensionella fält. Det gäller nu mer än någonsin att förstå det historiska medvetandet som en existensform som till sin natur upptar ett osäkert mellanrum, där det oavbrutet *ställs till svars* för sin tidslig-historiska orientering.

Men varför *historiens hemvist*? Uttrycket skickar en serie frågor i retur. Vad menas med *hemvist*? Har historien verkligen en sådan? Är det inte just hemvist den saknar? Eller snarare: är det inte just denna illusion hos tidigare mänskligheter som ”vi” nu lämnat bakom oss, när historien visat oss att alla föreställningar om ursprung och hemmahörighet är konstruerade och imaginära berättelser med vilka en utkastad och exilerad mänsklighet fåfängt och kanske övermodigt inrättat sig i tiden? Situationen är dock mer komplicerad än vad en konventionell ”konstruktivism” vill göra gällande. Om *det historiska* betecknar ett existentiellt rum till vilket människor är

FÖRORD

förvisade och där de söker och förväntar sig att finna sig själva också i sin historicitet och historisering, så gäller det idag att lära sig *bebo* detta rum på ett tänkande sätt. Det är vad som aktualiserar frågan om historiens hemvist i båda de betydelse som den dubbeltydiga genitivkonstruktionen tillåter, där den riktar blicken mot såväl *var* historien hör hemma som mot *hur* vi finner oss själva i historien och gör den till en hemvist för oss.

Den första ställer frågan om *var* historien visar sig. *Var finns* historien, var kan den ställas till svars, utfrågas och lokaliseras? Den sätter fokus på det historiskas förening av materialitet och immaterialitet, och på att *historia* i en strikt analytisk mening betecknar något som faktiskt inte finns eftersom den är vad som *har* varit. Den är vad som bara kan *anas* genom ben, skärvor, dokument, minnesmärken, byggnader och landskap, liksom i institutioner och riter i pågående förvandling. Historien framträder i denna mening alltid genom *föremål* och på *platser*, som *lieux* i den mening historikern Pierre Nora och hans kolleger definierade det i en serie betraktelser över ”minnesplatser”, *lieux de mémoire*. Vissa platser och ting tycks i högre grad än andra *hålla* och *bära* historien. *Historiens hemvist* handlar i detta avseende om att ställa den djupare frågan var det historiska har sin lokalitet, var den framträder och vidareförs. Men denna fråga innebär något utöver att uppräta förteckningar över de ena eller andra minnesplatserna. Den måste också bli till en reflektion över det platsmässiga och materiella som sådant i den mån det hyser historia, där arkivet och museet är blott två av många materialiseringar och bärare av tid.

Den andra betydelsen av historiens hemvist däremot pekar mot historien som själv ett sätt att höra hemma. Ställd inför frågan ”vem är du?” svarar människan spontant genom att berätta varifrån hon kommer: från det ena eller det andra ursprunget, en trakt, ett land, ett språk, en tro, en klass och en familj – ja, alltid en familj, då människan väsentligen är *född* – och därmed en härstamning, en *genealogi* som sträcker sig ner bland de döda. Historien aktualiseras på så vis som den plats från vilken människor blir och gör sig *synliga* och *uttydbara* som ett svar på frågan om vem och vad de är, men därmed också som den plats från vilken de tvärtom *inte* blir synliga med mindre än att de träder ut ur dess skugga. I historiens hemvist i denna andra betydelse ryms nämligen också *ärvandets* problem, liksom mottagandets, övertagandet och uppbrottets, det frivilliga såväl som det påtvingade. Inom ramen för en fråga om historiens hemvist blir slutligen *exilens* existentiella belägenhet synlig, som tillhörighet och förlust i ett. I ”sin” historia kan en människa vara och känna sig som hemmahörande

FÖRORD

utan att ha ett fysiskt hem, samtidigt som hon omgiven av hemmets alla yttre attribut likväl kan vara hemlös då hon berövats denna historia.

Det sätt på vilket vi här använder ”hemvist” är inspirerat av grekiskans *ethos* i dess betydelse av såväl *plats* som *härkomst* och *hållning*. Det etiska har nämligen att göra med inte bara normer för handlande, inte bara med rätt och orätt, utan också med varifrån en människa räknar sig själv, varifrån hon utgår, vari hon tar spjörn, och vad hon i sitt handlande menar sig uppbära och föra vidare. Det är inte oväsentligt i sammanhanget att ”hemvist” på svenska också är en juridisk-teknisk term. Det är namnet på den samhällsligt instiftade plats eller ort där en människa är *skriven*, i betydelsen har sin rättsliga hemmahörighet. Hemvisten blir på så vis också den plats där hon tillskrivs vissa rättigheter och därtill avkrävs ett *ansvar*.

Trebandsverket *Historiens hemvist* är sprunget ur forskningsprogrammet ”Tid, minne, representation”, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond (2010–2015). Dess övergripande syfte har varit att utifrån en mångdisciplinär plattform utforska det historiska medvetandet i dess struktur och förvandling. Termen ”historiskt medvetande” har skilda innebörder. Det kan i en mer psykologisk mening beteckna de faktiska kunskaper och förhållningssätt en viss person eller grupp har om och till det förflutna. Det kan också beteckna det sätt på vilket mänskligt medvetande självt är något historiskt, hur det *hör* till det förflutna, inte bara som en kausal följd utan som självt historiskt och tidsligt. I förlängningen av ett sådant resonemang kan det historiska medvetandet visualiseras som något som inte bara bärs fram av tid och historia utan som till sist också självt bär det historiska i dess motstridiga verklighet.

Under sex år har programmets tjuogoåtta forskare från tretton olika discipliner och sex olika universitet träffats i genomsnitt två gånger per termin för diskussioner, seminarier, gästföreläsningar, symposier och andra publika evenemang i en gemensam strävan att få grepp om detta komplexa fält i förvandling (för en mer komplett dokumentation, se hemsidan www.histcon.se). Det föreliggande samlingsverket består av volymerna *Den historiska tidens former*, *Etik, politik och historikers ansvar* samt *Minne, medier och materialitet*. Undertecknade sex redaktörer har gemensamt ansvarat för redigering och sammansättning av volymerna samt parvis haft huvudansvar för och skrivit inledningar till respektive volym. Markus Huss har i egenkap av programmets forskningssekreterare varit en ovärderlig hjälp. De totalt fyrtiofyra bidragen är skrivna av programmets deltagare samt av särskilt inbjudna forskare i Norden. Varje band innehåller ett sak- och

FÖRORD

personregister som omfattar samtliga tre volymer. Vi tackar Makadam förlag för gott samarbete och Riksbankens Jubileumsfond för dess förtroende och generösa stöd som gjort denna unika mångdisciplinära satsning möjlig.

Stockholm den 1 juni 2016

*Victoria Fareld Johan Hegardt Patricia Lorenzoni
Trond Lundemo Ulla Manns Hans Ruin*

Innehåll volym I–III

HISTORIENS HEMVIST I

Den historiska tidens former

VICTORIA FARELD & HANS RUIN: Inledning. Den historiska tidens former 15

I. Historiens efter

DAN KARLHOLM: Då. Historia efter posthistoria 27 · JERRY MÄÄTTÄ: Framtiden i ruiner. Förfallen modernitet och främmandegöring i den postapokalyptiska berättelsen 53 · CLAUDIA LINDÉN & HANS RUIN: Vampyren, de odöda och historiens oro. Historie-medvetande som begär och fasa 81 · ANDERS OLSSON: Överleva. Marcel Proust och läsningen som en form av minne 113 · JAYNE SVENUNGSSON: Den förlösande tiden. Messianska motiv i Agambens politiska filosofi 139

II. Historiens spridning

HELGE JORDHEIM: Historie-medvetande, tidsregimer och synkronisering 163 · STEFAN HELGESSON: Den spjälkade tiden. Kolonial modernitet och litterärt berättande 191 · KRISTINA FJELKESTAM: Antropomorf anakronism. Historiens gestalt i Anna-Karin Palms *Snöängel* och *Faunen* 215 · FREDRIKA SPINDLER: Deleuze. Om historia och filosofi 239

INNEHÅLL VOLYM I–III

III. Historiens linjer

HANNA MERETOJA: Historia, erfarenhet och narrativ tolkning 255 ·
STAFFAN CARLSHAMRE: En sann historia? 281 · TORBJÖRN
GUSTAFSSON CHORELL: Några identitetsfrågor i nutida historieteori
307 · JENS BARTELSON: Om genealogins möjligheter och begräns-
ningar som historisk metod 329

IV. Historiens rum

MARCIA SÁ CAVALCANTE SCHUBACK: Historien i exil 347 ·
ALF HORNBERG: Bondens, borgarens och världens tid. Om att gestalta
sitt liv, med eller utan text 365 · HENRIK BERGGREN: Den för-
lorade tiden. Sverige under andra världskriget 387 · PETER JACKSON:
H och h. Tankar kring historiebegreppet 405 · JOHAN REDIN:
Excelsior. Historiens krön 419

HISTORIENS HEMVIST II

Etik, politik och historikerns ansvar

PATRICIA LORENZONI & ULLA MANNS: Inledning. Etik, politik
och historikerns ansvar 15

I. Historieskrivningens kronotopi

LEILA BRÄNNSTRÖM: "Ras" i efterkrigstidens Sverige. Ett bidrag
till en mothistoria 27 · ANDRUS ERS: Tidens tecken. Historiefilosofi
och revolutionär temporalitet studerade genom exemplet KFML 1967–
1979 57 · JOHAN ÖSTLING: Universitetets historia. Humboldt-
traditionen som akademiskt historiemedvetande 81 · PETER ARONS-
SON: Den historiska kunskapens politiska kraft 101

II. Text, tanke och ansvar

ULLA MANNS: För framtiden? Emancipatorisk forskning och glapp mellan text och tanke 129 · MARA LEE: Litterärt skrivande, förkroppsligade figurationer och vikten av misslyckande. En analys av Octavia Butlers sharer-figur 149 · IRINA SANDOMIRSKAJA: ”Där en människa inte bör vara”. Poeten framför det förflutna utan minne 177 · MARTIN WIKLUND: Ett ansvarslost ansvar? Om historikerns ansvar för historiska lärdomar 193

III. Våldets tidslighet

PATRICIA LORENZONI: ”Den som var ämnad att dö är den som skall leva”. Koloniala och profetiska temporaliteter i den brasilianska indigenistiska missionen 219 · DAVID GAUNT: Historiska sanningar och andra sätt att fly från verkligheten 249 · VICTORIA FARELD: Tiden har inget grepp om brotten. Om historien och det icke-preskriberbara 271 · STEFAN JONSSON: Monstruösa historier. Utkast till protestens poetik 295

HISTORIENS HEMVIST III

Minne, medier och materialitet

JOHAN HEGARDT & TROND LUNDEMO: Inledning. Minne, medier och materialitet 15

I. Arkivets medialitet

TROND LUNDEMO: Arkivurval. Teknologi och censur 33 · DAGMAR BRUNOW: Den rörliga bildens kulturarv. Minne, arkiv och videoband 57 · STAFFAN ERICSON: Oväder. Televisionens för- och efterhistoria 77 · THOMAS GÖTSELIUS: Det röda manuskriptet. Historia och handskrift i C. J. L. Almqvists *Amorina* och det tidiga svenska 1800-talet 107

II. Museets materialitet

ADRIANA MUÑOZ: Museets materialitet. Glömska och minne i ett etnografiskt museums samlingar 137 · ANNE FOLKE HENNINGSEN: Musealiserade temporaliteter. Tidslighet, tidlöshet och teleologi i etnografiska utställningar 165 · EVA SILVÉN: Hemfört, bortfört, återfört. Museerna och det samiska kulturarvet 189

III. Tingens ordning

JOHAN HEGARDT: Från hem till hemland. Historiens hemvist och funktionärens uppgift 221 · MATS BURSTRÖM: Tingens tidsrymd. Arkeologiska perspektiv på samtidens heterogenitet 247 · MARTIN SKRYDSTRUP: Grönlands förflutna. Hemkomster och arkeologisk kunskapsproduktion 269

IV. Minnets platser och mediering

MAX LILJEFORS: Mellan krematoriet och tv-skärmen. Tankar om det förflutnas gestaltning 299 · MAGNUS RODELL: Statyn på Paradis-torget: Raserande, medier, materialitet och minne 329 · MATTIAS EKMAN: Jubileumsutställningarnas historiska topografi. Arkitektur som minnesstruktur för Norges förflutna: 1814, 2014 359

V. Det förflutnas eko

MARKUS HUSS: Den sjungande kometen. Begäret efter historiens ljud och (re)produktion 391